

THEOLOGIA SYSTEMATICA

Kulcsár Árpád*

Pósalaka

Élő hit, élő misszió**

Bevezetés

A mai teológiai tudományosságban a missziológia külön tudományterületnek számít, s művelői gyakran úttörő munkát végeznek a különféle missziói elméletek megalapozásában és azok gyakorlati kivitelezésében. A világ összes kontinensét már legalább száz éve szövögeti át egy olyan missziói háló, amely az apostoli kor evangéliumot terjesztő és hitet ébresztő munkáját viszi tovább. Ez a több mint százévnyi idő hasznos felismerések sorozatát munkálta ki a misszió terén, amelyek nemcsak az „idegen népeknek idegen országokba” eljuttatni kívánt evangélium szolgálatának elméleti hátterét építette és gondozta, hanem elvégezte azoknak gyakorlati próbáját is. Ez pedig letisztuláshoz vezetett: bizonyos elméletek kikoptak, mások pedig főleg gyakorlati eredményeik alapján erősödtek meg. Az eredmény a keresztyén hitre jutott emberek nagy számában, az új gyülekezetek és egyházak kialakulásában mutatkozott meg, de ugyanennek lett hozadéka az újabb missziói központok létrejötte, a teológiai képzést nyújtó intézmények felállása és a szakirodalom gyarapodása, a Szentírás pedig az egyik legelterjedtebb könyv maradt szerte a világban.¹

Az elmúlt évtizedekre általánosan jellemző, hogy a missziót végző munkások többségükben Afrika és Ázsia országaiból kerülnek ki, szemben a kezdeti tendenciával, amikor főleg európai és észak-amerikai misszionáriusokról beszélhetünk. Ugyanakkor a keresztyénség sajátos hanyatlását is meg kellett tapasztalnunk például Nyugat-Európában, viszont a néha riasztóan ható tények, a gyülekezetek megszűnése, a több száz éves templomok bezárása, eladása vagy lebontása mellett a hanyatló életű gyülekezetek újraéledése és új gyülekezetek alapítása adtak,

---

* Kulcsár Árpád (Nagyvárad, 1977) a Pósalaki Református Egyházközség lelkipásztora, a Debreceni Református Hittudományi Egyetem doktorandusza. Kutatási területei: gyakorlati teológia, homiletika, Ravasz László.

** Jelen tanulmány a *Collegium Talentum 2019* program támogatásával készült.

¹ A keresztyén misszió részletesebb történetéhez ld. pl. Keveházi László: „*Tegyetek tanítvánnyá minden népet.*” *Egyetemes missziótörténeti vázlat.* Evangélikus Sajtóosztály, Budapest 2001. Tanulságos adalékokkal szolgál még a misszió történetéhez: Ahn, Jae-Eun: *A misszió elméletének fejlődése a koreai református egyházban.* Calvin J. Teológiai Akadémia, Komárom/Komárno 2000. Magyar missziói vonatkozásban pedig ld. Bojtor István: *Misszió a Tiszán innen. A Tiszáninnen Református Egyházkerület missziótörténete 1950–1956 között.* Kazinczy Ferenc Társaság, Miskolc 1996.

illetve adnak okot a bizakodásra a jövőt illetően.² Kelet-Európában másként, ha úgy tetszik, jobban alakult a helyzet a keresztyén vallásosság tekintetében; vagy legalábbis a sok újonnan épült templom arra enged következtetni, hogy azok valós gyülekezeti szükségéből épültek fel, és hogy az oda tartozó közösség aktív gyülekezeti életet gyakorol. A gyülekezetalapítás mellett olyan új gyülekezetépítési területek nyíltak meg a kelet-európai keresztyén történelmi egyházak és az új keresztyén felekezetek előtt, amelyek a korábbi gyakorlathoz képest strukturáltabb, tervszerűbb és alaposabb munka kibontakozását tették lehetővé.³

Az egyház diakóniai szolgálata, a gyermekek és az ifjúság között végzett munka, a szegényekkel, betegekkel való törődés, a házi és idősgondozás, a lelki segítségnyújtás stb. munkaterületei ma új lehetőségeket nyitnak meg, és új kihívások elé állítják a 21. század keresztyén egyházait. Ezeket a missziói kihívásokat a kárpát-medencei egyházkerületek magyar reformátussága is felvállalta, bár a feladat sohasem egyszerű. A személyi kompetenciákon túl a különféle egyházi intézmények vezetése azzal szembesíti a jelen reformátusságát, hogy a missziói munka igen-igen komplexszé vált a 21. században. A heroikus, „egyszemélyes akciók” ideje leáldozott, és a csoportmunka, a felelősség meg-

² A gyülekezetalapítással, gyülekezetépítéssel kapcsolatos gazdag idegen nyelvű szakirodalmat egy-egy magyar nyelven is megjelent könyv teszi hozzáférhetőbbé. E munkák szerzői saját felekezeti identitásuk szemszögéből és kulturális közegükben fogalmazzák meg elméleteiket, és írják le tapasztalataikat, eredményeiket. Észrevételeik és tanácsaik nem ültethetők át egy az egyben, viszont megfontolásra és figyelemre méltók. A teljesség igénye nélkül néhány ilyen munka: Getz, Gene A.: *A gyülekezetépítés alapelvei*. Keresztyén Ismeretterjesztő Alapítvány, Budapest 1998. Getz, Gene A.: *Építse egyik a másikat*. Új, átdolgozott kiadás. Keresztyén Ismeretterjesztő Alapítvány, Budapest 2010. Velde, Mes te: *Gyülekezetépítés*. Iránytű Alapítvány, Gödöllő 2000. Mentlerné Ferenczi Timea (szerk.): *A gyülekezet dinamikája*. Ford. Ferenczi Andrea. Keresztyén Ismeretterjesztő Alapítvány, Budapest 2001. MacArthur, John F.: *A Mester terve szerinti gyülekezet*. Keresztyén Ismeretterjesztő Alapítvány, Budapest 1999. Gaál Sándor (szerk.): *Egyház és misszió a szekularizált magyar társadalomban. Pápai Missziológiai Szimpózium, 2001. április 26–28.* Missziológiai füzetek I. Protestáns Missziói Tanulmányi Intézet, Budapest 2002. Douglass, Klaus: *Az új reformáció. 96 tétel az egyház jövőjéről*. Kálvin Kiadó, Budapest 2002. Kock, Manfred (szerk.): *Az egyház a 21. században. A sokszínű jövő*. Kálvin kiadó, Budapest 2004. Warren, Rick: *Céltudatos gyülekezet*. Új Remény Alapítvány, Budapest 2006. Stott, John R. W.: *Az élő gyülekezet*. Keresztyén Ismeretterjesztő Alapítvány, Budapest 2009. Schnaze, Robert: *A gyümölcstermő gyülekezet*. Magyarországi Metodista Egyház, – Keresztyén Ismeretterjesztő Alapítvány – Harmat, Budapest 2012. Viola, Frank: *A gyülekezet újragondolása*. Imádság Háza Alapítvány, Budapest 2012. MacDonald, James: *Vertikális gyülekezet*. Keresztyén Ismeretterjesztő Alapítvány, Budapest 2018. Paas, Stefan: *Az utolsó idők munkásai*. Ford. Batizán Attila, Császár Béla, Kelemen Csongor Attila, Nagy Gábor, Tőkés Attila. Exit Kiadó, Kolozsvár 2018.

³ A református egyház új gyülekezeteinek alapításához és a gyülekezetépítéshez elvi alapokat nyújt: Boross Géza: *Biblia és gyülekezetépítés*. [K. n.], Budapest 1992. Bütösi János: *Gyülekezetépítés ma*. A Debreceni Református Hittudományi Egyetem Missziói és Felekezettudományi Tanszéki kiadványai II. Debrecen 2004. Gyakorlati ismertetést nyújt: Czövek Tamás (szerk.): *Írd meg, amiket látál. Hét lakótelepi gyülekezet*. Kálvin kiadó, Budapest 2010, valamint Püski Lajos: *Érdeklődéstől az elköteleződésig. Misszió és gyülekezetépítés: koncepciónk és gyakorlatunk*. Kálvin Kiadó, Budapest 2013; az életrajzi vonatkozásokon túl elméleti alapvetést is tartalmaz: Csiha Kálmán: *Gyülekezetépítés*. Református Egyház Misztótfalusi Kis Miklós Sajtóközpontja, Kolozsvár 2003.

osztása, az irányításra vagy az egyes részfeladatok elvégzésére való alkalmasság felkészültséget, kitartást és szüntelen készenlétet igényel.⁴

Ha a missziói munka sokszínűségét és szerteágazottságát szemléljük, nem csodálkozhatunk azon, hogy ez a viszonylag fiatal teológiai tudományterület mennyire gazdag szakirodalommal rendelkezik. Ez azonban nem volt mindig így. A 19. században például a magyar reformátusság missziói munkája még csak az ébredés fázisában járt, és ezt elsősorban a külföldi missziói társaságoknak és evangelizációt végző misszionáriusoknak köszönhette. Kidolgozott, tudományos missziói elméletek nem léteztek, s így különösebb szakirodalomról sem beszélhetünk, a felsőfokú teológiai oktatás tanmenete pedig még nem tartalmazta a lelkipásztorok missziói képzését.⁵ A missziói elméleteken túl természetesen lelki ébredések is voltak, s ezekkel együtt mindig felébredt a misszióra való hajlandóság is a hitre jutásnak, az életek megváltozásának következményeként. Akik pedig ebben érintettek és érdekeltek voltak, azok eleinte és többségükben nem a teológiai intézetek falai közül kerültek ki, nem „klerikálisok” voltak. Ez feszültségeket is okozott, ugyanis a misszió az evangélium szóbeli hirdetését is jelenti, ez pedig azt eredményezte, hogy olyan gyülekezeti tagok kezdtek evangelizálni, akiket a „hivatalos egyház” nem nézett jó szemmel.

Észak-Amerikában és Nyugat-Európában az egyetemeken és a főiskolákon működtek olyan keresztyén ifjúsági körök, amelyek az intézmények hallgatói között végezték az evangélium, a Szentírás és különféle úgynevezett traktátusok terjesztését. Ezekkel a mozgalmakkal találkozhattak azok a magyar református fiatalok is, akik valamelyik, főleg nyugat-európai egyetem peregrinus diákjai voltak, és itt kapcsolatokat alakítottak ki. Idővel a mozgalmak szorgalmazta ügy közelebb került az itthoni reformátussághoz, és elérte a teológiai intézeteket is. Ennek eredményeképpen egyetemistákban, főiskolásokban ébredt fel a hit, változott meg életük, rendszeresen tanulmányozták a Szentírást, és lettek egy-egy gyülekezetnek aktív tagjai.

---

⁴ A diakóniai munka elvi alapvetéséhez ld. pl. Fruttus István Levente – Jakab Sándor – Nagy István – Szathmáry Sándor: *Napjaink diakóniája. Tanulmányok az ezredforduló protestáns diakóniája köréből*. Károli Gáspár Református Egyetem – TFK Diakóniai Intézet, Nagykőrös 2004, valamint Fruttus István Levente (szerk.): *Diakóniai tanulmányok*. Károli Gáspár Református Egyetem – TFK Diakóniai Intézet, Nagykőrös 2005. Az egyházi és diakóniai munka hatékonyabbá tételéhez fontos elvi alapokat nyújt Fazakas Sándor (szerk.): *Vezetés és menedzsment az egyházban és a diakóniában*. Kálvin Kiadó, Budapest 2008 és Jager, Alfred: *Diakónia, mint keresztyén vállalkozás. Nonprofit egyházi intézmények menedzselése*. Debreceni Református Hittudományi Egyetem Szociál- és Élethi Tanintézet, Debrecen 2010.

⁵ Néhány évtizeddel később már találunk olyan vonatkozó hazai tudományos szakirodalmat, amely a misszió, a gyülekezetépítés, a szórványgondozás és a diakónia témakörével foglalkozik elvi és gyakorlati alapon. A folyóiratokban megjelent tanulmányok felsorolását mellőzve és a teljesség igénye nélkül ld. pl. Imre Lajos (szerk.): *A szórványmunka elvi és gyakorlati kérdései*. Erdélyi Református Egyházkerület, Kolozsvár 1940, valamint Makkai Sándor: *Élő gyülekezet. Tanulmányok, előadások a gyülekezeti misszió közösségi szolgálatának köréből*. Református Egyetemes Konvent Sajtóosztálya, Budapest 1948.

John Raleigh Mott
(1865–1955)

Ebben a tanulmányban egy olyan eseményt kívánok bemutatni a 19. század végi, 20. század eleji evangelizációs történetek közül, amely szorosabban kapcsolódik kutatásomhoz, és megvizsgálom ennek hatását, illetve következményeit. Kutatásom középpontjában az Erdélyi Ev. Ref. Egyházkerület Teológiai Fakultásának egykori ifjú tanára, Ravasz László áll, aki részt vett tanártársaival és az intézet hallgatóságával egy később Béke Nobel-díjjal kitüntetett fiatal amerikai methodista misszionárius, John Raleigh Mott (1865–1955) kolozsvári evangelizációján.

Egy olyan kaliberű egyházi személyiség tudományos arcélének és jellemvágának bonyolult vonásai között, mint amilyen a Ravasz Lászlóé volt, nem lehet elhanyagolni annak megválaszolását,

hogy ő maga a „hit embere” volt-e, vagy pedig csupán racionális alapokon művelte a hittudományokat. Vajon igehirdetése csupán korának szakmai csúcsát mutatja, vagy pedig „hitből hitbe” szólt?

Céлом tehát megvizsgálni, hogy milyen hatást gyakorolt John R. Mott methodista misszionárius Ravasz Lászlóra, és hogy ennek a hatásnak milyen jelentősége volt hitbeli fejlődése és teológiai gondolkodása tekintetében. Ahhoz, hogy Mott látogatásának jelentőségét érzékeltetni tudjam, a dolgozat első részében a Magyar Református Egyház 18–19. századi missziói helyzetét ismertetem vázlatosan néhány olyan alapmunka felhasználásával, amely ezzel a témakörrel foglalkozik. Ezután John R. Mott személyével és magyarországi látogatásainak körülményeivel foglalkozom korabeli leírások alapján, végül pedig Mott és Ravasz találkozásának lehetséges értékeit kívánom kiemelni, különös tekintettel Ravasz László misszióról vallott nézeteire, amelyek ha nem is rendszerezve, de elszórtan visszaköszönek néhány írásában.

Vázlatos kép a Magyar Református Egyház 18–19. századi missziói helyzetéről

A Magyar Református Egyház missziótörténetét vizsgálva azt figyelhetjük meg, hogy az általános egyháztörténeti kézikönyvek, lexikonok és egyetemi kurzusok vonatkozó egy-egy fejezete, illetve részlete mellett még mindig vannak feldolgozatlan területek. A téma szempontjából alpműnek számít Anne-Marie

Kool⁶ korszakos munkája. Emellett még Kovács Ábrahám⁷ és Gonda László⁸ kutatásai járulnak hozzá további értékes anyaggal a teljesebb kép kialakításához. Az alábbi néhány sorban főleg Kool nyomán foglalom össze nagyon vázlatosan azt a történelmi helyzetet, amelyben a Magyar Református Egyház missziói élete bontogatta szárnyait.

A 18–19. század az útkeresés időszaka volt, amikor a református keresztyén misszió elsősorban Európa nyugati részéről, főleg az egyház megújulását szorgalmazó irányzatoktól kapott impulzusokat. Önálló, kiforrott teológiai látásmód nem létezett, mert ez majd csak a 20. századra érik be, de ennek hiánya végig jellemzi még ezt az évszázadot is. A különféle missziói munkák kezdeményezése egy-egy lelkes, áldozatos személyhez köthető, akik életútjuk odaszánásával kívánják Krisztus evangéliumát hirdetni a szunnyadó magyar lelkeknek, illetve más, Magyarország területén belül és kívül élő nem keresztyének számára.

A török hódoltság megszűntével a Habsburg dinasztia uralma következett Magyarországon. Az ellenreformáció kibontakozása és működésének eredményessége, valamint a Habsburg uralkodók katolikuspárti viszonyulása többek között oda vezetett, hogy a 18. század végére az ország egész népességének még 20 százaléka sem vallotta magát protestánsnak. Szellemi-lelki téren a puritanizmus és a pietizmus fokozatos háttérbe szorulását figyelhetjük meg a racionalizmus és a liberalizmus javára.⁹

A Habsburg állami cenzúra még a Heidelbergi Káté kiadását is csak úgy engedélyezte, ha abból kihagyják a római katolikusokra nézve sértő kérdéseket-válaszokat. A korábban már említett szellemi változásoknak köszönhetően viszonylag kevés tudományos jellegű teológiai mű látott napvilágot. Elsősorban a prédikációs kötetek éltek virágkorukat. Ezek a körülmények arra mutatnak, hogy a református egyház az önkorlátozás időszakát élte, a reformátori szelle-

⁶ Kool, Anne-Marie: *Az Úr csodásan működik. A magyar protestáns külmmissziói mozgalom (1756–1951)*. I–III. kötet. Harmat – Protestáns Missziói Tanulmányi Intézet. Budapest 1995/1997/2000. Eredeti angol nyelvű kiadása: Kool, Anne-Marie: *God moves in a Mysterious Way. The Hungarian Protestant Foreign Mission Movement (1756–1951)*. Boekencentrum BV, Zoetermeer 1993.

⁷ Kovács Ábrahám: *The Origin of Scottish-Hungarian Church Relations: The Settlement and the First Years of the Scottish Mission in the 1840s*. (Magyar nyelvű előszóval és összefoglalással.) A D. Dr. Harsányi András Alapítvány Kiadványai 4. D. Dr. Harsányi András Alapítvány Kuratóriuma, Debrecen 2001. Kovács Ábrahám: *A Budapesti Ev. Ref. Németajkú Leányegyház eredete és története 1858–1869. The History of the German-speaking Reformed Affiliated Church of Budapest 1858–1869*. A D. Dr. Harsányi András Alapítvány kiadványai 10. Sorozatszerk. Baráth Béla Levente. D. Dr. Harsányi András Alapítvány Kuratóriuma, Debrecen, 2004 (kétnyelvű kiadvány). Kovács Ábrahám: *The History of the Free Church of Scotland's Mission to the Jews in Budapest and its Impact on the Reformed Church of Hungary 1841–1914*. First edition. Studies in the Intercultural History of Christianity No. 140. Peter Lang AG, Frankfurt-am-Mein 2006.

⁸ Gonda László: *The Service of Evangelism, the Evangelism of Service. The Impact of John R. Mott, Hendrik Kraemer, Johannes C. Hoekendijk, Willem A Visser't Hooft on the Development of the Understanding of Mission in the Reformed Church of Hungary, 1910–1968*. Mission 48. Zoetermeer, Boekencentrum 2008.

⁹ Kool, Anne-Marie: *i. m.* I., 27.

mi örökség meghalványult, s helyét az előbbihez képest kevésbé fajsúlyos teológiai racionalizmus vette át.

Mivel a református egyház tagjai szinte 100%-ban magyarok voltak, s ehhez képest a római katolikus egyházhoz horvátok, németek és szlovákok, az evangélikus egyházhoz pedig szászok és szlovákok is tartoztak a magyarok mellett, a Habsburg uralkodóház legjobban a református egyháztól tartott, mivel leginkább ők veszélyeztették az „egy vallás, egy alkotmány, egy nyelv” elvét. Bizonyára nem véletlen, hogy az 1848–49-es forradalom és szabadságharc vezető szerepet betöltő egyéniségei a *protestáns* arisztokrácia és köznemesség soraiból kerültek ki. A szabadságharc bukása után jónéhány református lelkipásztort és tanítót ítéltek halálra, vagy vetettek börtönbe. Ezek az intézkedések általános lelkészhiányhoz vezettek, a református missziói munkára pedig kedvezőtlenül hatottak. Azok a különféle próbálkozások, amelyek elsősorban valamely külföldi missziós társaság szellemi-anyagi támogatásával valósultak meg, a misszió iránti vágy jelenlétéről tanúskodnak, de csak részleges eredményeket mutathattak fel. A Skót Misszió hatása, amely főleg Budapestre összpontosított, valamint a Pesti Németajkú Református Leányegyház missziós tevékenysége azon kevés kivételek közé tartozott, amelyek a 19. század második felétől hatékonyan tudták munkálni a misszió gondolatát református körökben.¹⁰

Ebben az időben a misszió „tudománya” ismeretlen volt a teológiai képzésben. A Magyarországi Református Egyház Egyetemes Konventje csak 1910-ben döntött afelől, hogy felveszi a belmisszió elméletét a teológián oktandó tárgyak közé, és ezt kötelezővé teszi minden hallgató számára. A Magyar Református Egyház a 20. század elején kezdett törekedni a misszió fogalmának önálló teológiai tisztázására, és a hivatalos egyházi vezetés addig még nem tekintette feladatának sem a bel-, sem a külmisszió végzését. A magyar misszionáriusok kivétel nélkül valamelyik külföldi missziós társaság megbízásából végezték a missziói munkát, többségében laikusok voltak, de akadtak közöttük lelkipásztorok is. Az akkori Magyarország területén külföldi társaságok végeztek különféle missziós, diakóniai szolgálatot, és főleg ébredési mozgalmakként váltak ismertekké.¹¹ Azonban egyre többen ismerték fel annak a jelentőségét, hogy szükséges tisztázni és meg kell fogalmazni a magyar reformátusok számára, hogy mi is a misszió, és fel kell ismertetni velük, hogy ez az egyház legfontosabb feladata. Ezekben az időkben több olyan próbálkozás is született, amely jelentősen hozzájárult ahhoz, hogy az egyház tisztábban lásson ebben a kérdésben.

Az eszmélkedés folyamatát eleinte több tényező fékezte. Az egyik a történelmi volt: a Magyar Református Egyház darabokra szakadt az első világháború következtében, és ebből nehezen tudott talpra állni. A másik tényező gazdasági volt: a világháború súlyos gazdasági válságba sodorta az egyházat is, és ez nem kedvezett a misszióknak sem. A harmadik tényező pedig az volt, hogy a magyar keresztyénség befelé fordult szétszakitottsága miatt, s így a külmisszió egyre

¹⁰ Kovács Ábrahám: *A Budapesti Ev. Ref. Németajkú Leányegyház eredete és története 1858–1869*, 77.

¹¹ Kool, Anne-Marie: *i. m.* I., 138–162.

kevésbé érdekelte, illetve a leszakadt részeken, például Erdélyben is azzal találta szembe magát az Erdélyi Református Egyház, hogy az addig távolinak, idegennek tűnő keleti keresztyénség, az ortodoxia közvetlen közelségébe került.

A befelé fordulás tehát inkább védekezésbe kényszerítette az egyházat, és ez lényegesen befolyásolta a misszió fogalmának meghatározását is. A *Menjetelek, tegyetek tanítvánnyá minden népet* (Mt 28,18–20) missziói parancs ugyan megmaradt, viszont az *Őrizd az én jubaimat! ... Legeltesd az én bárányaimat!* (Jn 21, 15–17), és a *Menjetelek Izráel házának eltévelyedett jubaihoz* (Mt 10,5–6) került lényegesen előtérbe.¹²

A misszió meghatározásával többen próbálkoztak Magyarországon és Erdélyben. Ezek a próbálkozások olykor belső feszültségekhez, vitákhoz is vezettek, amelyeknek lényege nem a személyeskedés volt, hanem az őszinte igyekezet a misszió felélénkítésére. Ebben az időben Forgács Gyula,¹³ Ravasz László,¹⁴ Sebestyén Jenő,¹⁵ Virágh Sándor,¹⁶ Makkai Sándor,¹⁷ Victor János és Jakos Lajos emelkedett ki a misszió ügyének vonatkozásában.¹⁸ Mellettük még több más magyarországi és erdélyi teológiai tanár, lelkipásztor és egyháztag nevét lehetne megemlíteni, akik szintén jelentős tevékenységet fejtettek ki a misszió meghatározásában.

John Raleigh Mott személye és magyarországi látogatásai

John R. Mott amerikai metodista misszionárius először 1895-ben tett látogatást Magyarországon, majd 1903-ban újból. Ezekről az alkalmakról nagyon kevés adat maradt fenn, de Anne-Marie Kool bizonyos „hagyományokra” hivat-

¹² Kool, Anne-Marie: *i. m.* II., 13–66.

¹³ Forgács Gyula: *A misszió elmélete. Practica theologiai tanulmány. Theologiai magántanári vizsgálatra.* Főiskolai Nyomda, Pápa 1917 (különlenyomat a *Belmiszió és cura pastoralis* kézikönyvből). Uő: *A belmiszió és cura pastoralis kézikönyve.* Református Egyházi Könyvtár, XIV. kötet. Magyar Református Egyház, Budapest 1925.

¹⁴ Ravasz László: *Egyház és egyesület.* In: uő: *Legyen Világosság. Beszédek, írások.* I. kötet, Franklin Társulat, Budapest 1938. 439–458. Ravasz László: *Külmisszió.* In: uő: *A Tháborhegy ormán. Beszédek, cikkekek, előadások.* Szerzői kiadás, Kolozsvár 1928, 111–121. Ravasz László: *Belmiszió.* In: uő: *Korbán. Beszédek, írások.* II. kötet, Franklin Társulat, Budapest 1942, 524–526. Ravasz László: *A külmisszió.* In: uő, uo.: 529–530. Ravasz László: *Ismét a belmiszió.* In: uő, uo.: 532–534.

¹⁵ Sebestyén Jenő: *A külmisszió református elvei és azok alkalmazása a gyakorlati egyházi életben.* In: *Külmissziói évkönyv.* Református Külmissziói Szövetség, Budapest 1932, 9–15.

¹⁶ Virágh Sándor: *A misszió dogmatikai alapvetése.* In: *Jubileumi évkönyv.* Református Külmissziói Szövetség, Budapest 1934, 33–34. Virágh Sándor: *A misszió fogalmi meghatározása.* In: uő (szerk.): *Abesszínia és egyéb missziói tanulmányok.* Református Külmissziói Szemle 4. Református Külmissziói Szövetség, Budapest 1936, 30–36.

¹⁷ Makkai Sándor: *Az egyház missziói munkája.* In: *Protestáns Szemle*, XLV. (1936/7–9), 319–322.

¹⁸ Jakos Lajos: *A holland szigorú református egyház gyülekezeti élete és missziói munkája.* Bethlen Nyomda, Budapest 1942.

kozva tudni véli,¹⁹ hogy a látogatások a Young Men's Christian Association (YMCA) 1894-es Londoni Világkongresszusán körvonalazódhattak először, amikor Mott a magyar református belmisszió egyik ifjú vezéralakjával, Szabó Aladárral találkozott. Mott a Student Volunteer Movement (SVM) vezetőségében tevékenykedett, de emellett a YMCA és a World Student Christian Federation (WSCF) keretében is fontos szerepe volt. Mott komoly missziói lehetőséget látott Magyarországon, és a már működő Keresztyén Ifjúsági Egyesület biztosította őt támogatásáról.²⁰

Mott metodista volt, ez azonban nem jelentett akadályt abban, hogy református körökben kellő nyitottsággal fogadják. A metodizmusra, amely az anglikán egyházon belül alakult ki a 18. század második felében, nem volt jellemző, hogy más felekezetekből csábítson híveket magához, mivel elsősorban nem tagtoborzásról szólt. A belső megújulási mozgalomként jelentkező metodizmus első vezéregyéniségeire, John és Charles Wesleyre komoly hatással volt a Nicolaus Ludwig Zinzendorf gróf nevével fémjelzett hernhutti közösség, amelytől azonban eltértek néhány lényeges kérdésben. Ilyen volt például a tipikusan kálvini predestinációtan, amelyet a metodisták teljesen elvetettek, és azt állították, hogy az üdvösség teljes mértékben az ember szabad akaratától függ. Az emberi cselekedeteknek is nagyobb jelentőséget tulajdonítottak, mint református körökben.

Mott lelki gyökerei az evangélikalizmusból erednek, amely a 20. század fordulóján két irányzatra oszlott: a fundamentalizmusra és az úgynevezett social gospel-re. Mott ez utóbbinak volt a képviselője. 1900-ban jelent meg *The Evangelization of the World in this Generation (A világ evangelizálása ebben a nemzedékben)* című könyve, amelyet hamarosan egy második kiadás is követett. A műből az a missziói optimizmus árad, amely ezekben az években általában jellemezte a nyugati, elsősorban amerikai missziós köröket. A könyv címe egyfajta jelmondattá is vált, s ez nem volt véletlen, ugyanis a 19. században parázs vitákat kiváltó milenarista felfogások közül azt az álláspontot tükrözi, amely szerint a hangsúly az „itt és most”-on van, azaz Isten országa nem a jövőben jut majd érvényre, hanem jelenvaló etikai valóság. A social gospel képviselői szerint nagyon fontos megszüntetni a tudatlanságot a világban, mert ez okozza a bűnt, ami útját állja az emberi fejlődésnek. Ez a felfogás azonban nem teljesen különbözött az Európában már jó ideje domináló racionalizmusétól, és a felvilágosodás eszmeisége sem volt idegen tőle. Az evangélium és a kultúra olyan összefonódásában hittek, amely természetesen az Amerikai Egyesült Államokban érte el a legkiválóbb megvalósítását, s így a misszió céljai között szerepelt az is, hogy a világ szegényebb sorsú népeit az amerikai civilizáció és életmód áldásaiban kell részesíteni.²¹ David Jacobus Bosch hívja fel a figyelmet arra, hogy a social gospelre

---

¹⁹ Kool, Anne-Marie: *i. m.* I., 161.

²⁰ Szabó Aladár: *Budapesttől Londonig. Emlékezés a KIE 13. Világkongresszusára.* Budapest 1895, 3.

²¹ Bosch, David J.: *Paradigmaváltások a misszió teológiájában.* Harmat – Protestáns Missziói Tanulmányi Intézet, Budapest 2005, 260.

európai teológiai eszmék is hatottak, többek között Albert Ritschl,²² illetve Ernst Troeltsch²³ gondolatai, akiket Hegedűs Lóránt a Ravaszra hatást gyakorló nevek között említ meg.²⁴

John R. Mott a nyugati misszionáriusoknak azon új típusához tartozott, akik nem a munkásosztály köréből kerültek ki, hanem neves egyetemekről indultak munkába, vagyis művelt, egy bizonyos szakterületen jól képzett, a társasági életben jártas személyek voltak. Victor János 1908-ban találkozott vele a SVM liverpooli konferenciáján. Ez egyben egy következő látogatás előkészítését is jelentette. 1909-ben a Skót Misszió meghívására három hetet töltött Magyarországon, amikor nemcsak Budapestre, hanem Sopronba, Sárospatakra, Debrecenbe és Kolozsvárra is eljutott.²⁵ Ez a látogatás már jóval dokumentáltabb, s így a kor egyházi sajtójából több mindent megtudhatunk.²⁶ Victor János tolmácként kíséerte el körútján, s az együtt töltött idő alatt Mott komoly lelki hatást gyakorolt az ifjú teológusra. Később ő fordította le magyar nyelvre Mott egyik munkáját *A keresztényen missziók döntő órája* címmel.²⁷

Az a lelkesedés, amelyet Mott Budapesten váltott ki, mindenhol megismétlődött, ahol megfordult. Talán nem túlzás azt állítani, hogy látogatásának missziótörténeti jelentősége volt az erdélyi reformátusságra nézve. Alig telt el egy évtized a Teológiai Fakultás Kolozsvárra való költözése óta, és a tanári karban egyszerre elfért a racionalizmus és a liberalizmus, a nemzeti érzelem és a pietista háttér. Mott személyében az evangélium radikalizmusa érkezett Erdélybe, aki a világszinten meghirdetett új keresztény missziói programot hozta magával a monarchia központi vérkeringésétől távolabb eső erdélyi és kolozsvári tradicionálisabb református közegbe, ahol éppen újra felfedezték Kálvint, s a belső lelki megújulásra, a személyes hitre buzdító felhívás újszerű hangvételben szólalt meg. *A Református Szemle* így számolt be az eseményről:

„Theológiai fakultásunk folyó hó 2-án központja volt a kolozsvári ifjúsági életnek. Mott János diák-előadásainak meghallgatására olyan nagy számmal gyűlt össze a főiskolai ifjúság, hogy dísztermünket zsúfolásig megtöltötte. Délelőtt 11–12-ig a theologus ifjúságnak, délután 5–7-ig, majd 8–10-ig az egyetemi ifjúságnak tartott

²² Albert Ritschl (1822–1889) göttingeni teológiai professzor az újkantiánizmus jegyében teremtett liberális teológiai iskolát. Kantot a protestantizmus filozófusának tekintette.

²³ Ernst Troeltsch (1895–1923) heidelbergi, majd berlini teológiai tanár, aki a kereszténység történetét széles vallás- és egyetemes történeti összefüggésekben vizsgálta.

²⁴ Hegedűs Lóránt, id.: *Újkantiánus és értékteológia*. Mundus Kiadó, Budapest 1996, 29–30.

²⁵ Kovács Ábrahám: *The History of the Free Church of Scotland's Mission to the Jews in Budapest and its Impact on the Reformed Church of Hungary 1841–1914*, 292 skk. (*The birth of a student mission organization, the MEKDSz and the Mission* alfejezet).

²⁶ Forgács Gyula: Mott János és a diákok evangelizációja. In: *Protestáns Szemle* XXI. (1909), 264–265; Studens: Mott R. János. In: *Élet és Munka* I. (1909/1), 1–2. Studens: Mott János és a magyar diákok. In: *Élet és Munka* I. (1909/2), 10.

²⁷ A könyvet még megjelenése előtt elő lehetett rendelni 3 korona áron. Ld. Előfizetési felhívás Mott János egy világhírű művére: „A keresztényen missziók döntő órája”. [*Irodalom* rovat.] In: *Református Szemle* V. (1913/39), 628.

előadásokat, melyeken részt vettek az ifjúság erkölcsi élete iránt érdeklődők is (Kenessey püspök, Boros György, Nagy Károly, György János, Kecskeméthy, Ravasz, Sándor József stb.). Beszédeit eléggé megbízható gyorsírói feljegyzések alapján lapunk következő számaiban ismertetni fogjuk. Nemcsak azért, hogy törekvéseinek irányával megismertessük az érdeklődőket, hanem főleg azért, hogy kitűnjék annak gyakorlati iránya és beszédei nagy hatásának titka: a lélektan alkalmazása, a személyes tapasztalatok jelentősége. Lesz alkalmunk még ezekre visszatérni. Addig is a Mott János munkájának hazai talajba ültetésére hívunk fel minden nemes lelket, kinek ifjúságunk, nemzetünk jövő vezetői sorsa szíven fekszik. Az apostoli buzgóságú férfiúra és munkájára pedig adjon Isten bőséges áldást!”²⁸

Az ismeretlen szerző beszámolójában a név szerint is megemlített résztvevők között Ravasz László neve is szerepel, aki a *Református Szemle* állandó munkatársa és Molnár Albert professzor ifjú utódja a gyakorlati teológiai katedrán – ekkor 27 éves –, s a *Református Szemle* ugyanezen lapszámában „Aleph” szerzői álnév alatt ír vezércikket John R. Mottról.²⁹ Hogy az „Aleph” szerzői álnév mögött valóban Ravasz Lászlót kell tudni, erre bizonyosság, hogy a szóban forgó írást több mint egy évtizeddel később szó szerint megtaláljuk az általa indított gyakorlati teológiai lap, *Az Út* gondozásában 1924-ben megjelenő, majd az érdeklődésre való tekintettel a következő évben második kiadást megérő *Az emberélet útjának felén* című kötetében.³⁰ Az írás címe alapján arra gondolhatunk, hogy az John R. Mottról szól, ennél azonban jóval többről van szó, s talán ez magyarázza, hogy az írás egy későbbi kötetébe is bekerült.

Lássuk először, melyek voltak azok a gondolatok, amelyek olyan mély hatást gyakoroltak Mott hallgatóságára, köztünk Ravasz Lászlóra is. A *Református Szemle*ben folytatásokban közölt beszéd, amelyet Victor János fordítása alapján jegyeztek le gyorsírással, jól felépített, könnyen követhető és evangelizációs erejű tanítás, Mott világ körüli utazásai során szerzett tapasztalataival kezdődik. A beszéd szemléletes példákkal támasztja alá azt, hogy az emberiség lelki sorvadásban szenved, ennek pedig az oka az, hogy az ember nem használja ki erkölcsi és lelki képességeit. A fokozatos romlás ezeknek a képességeknek elvesztésével jár.³¹ A további következmények között az elbizonytalanodást említi, amely a lelki élet elhanyagolásából fakad. A bűn fokozatosan férkőzik be az életbe, és így amit egykoron elítélendőnek tartott az ember, azt később elnézi mások életében, majd a magáéban is, aztán már egyenesen kívánatosnak is érzi azt, míg

²⁸ Theológiai fakultásunk. Mott János diák-előadásai [Különféle]k rovat]. In: *Református Szemle* II. (1909/16), 259–260.

²⁹ Aleph [Ravasz László]: Mott János. In: *Református Szemle* II. (1909/16), 249–252.

³⁰ Ravasz László: Mott János. In: uő: *Az emberélet útjának felén. Beszéddek, cikkek, előadások.* „Az Út” kiadása, Kolozsvár 1924, 87–91.

³¹ Mott János előadása (Külön előadás a theologusok részére) [I.]. In: *Református Szemle* II. (1909/17), (270–272) 270.

végül már úgy látja, hogy nélkülözhetetlen további életére nézve.³² Ha valaki nem használja azokat a képességeket, amelyeket a Teremtőtől kapott, üdvösségét teszi kockára. Ha ez a magatartás még nem is jelenti a visszaélést, mégis ahhoz a példázatbeli szolgálóhoz leszünk hasonlókká, akiről Jézus Krisztus ezt mondja: *gonosz szolgáló* (Mt 25,14–30; Lk 19,11–27).³³

Mott önvizsgálatra szólította fel hallgatóságát, és olyan praktikus kérdéseket tett fel, amelyek alapján bárki könnyűszerrel megvizsgálhatta, hogy vajon nem szenved-e lelki sorvadásban. Elutasítja azokat az álláspontokat, amelyek szerint előbb-utóbb majd csak bekövetkezik egy hirtelen jövő, viharos erejű megtérés, és hogy ez egy szempillantás alatt megváltoztat mindent; de azt is, amely szerint akin a lelki sorvadás tünetei tapasztalhatóak, az végleg el is vészett, mert nem létezik gyógy mód az ilyenfajta betegségre. „Van reménység!” – biztatta hallgatóit, majd így folytatta:

„Tapasztalából mondom, évtizedek óta élek ifjak között, de nem találtam olyan ifjút, akire azt mondanám, hogy végképp elveszett. [...] Adjunk hálát az Istennek, hogy ifjak vagyunk. Figyeljétek meg a lélektanok a következő szavát: 30. életévünk előtt a szokás és jellemképzés korában vagyunk, s különösen pedig a 25 év előtt. Mikor 25-30 között van, már mind nehezebb a jó szokásokat magáévá tenni. Nem lehetetlen ez, de nagyobb munka ez, mint a hegyre való kapaszkodás. Nagyon nehéz. Mondom: használjuk fel ezeket az alakítható esztendőket.”³⁴

Valószínű, hogy a lélektan korabeli friss eredményeit felhasználó Mott ezen a ponton szólította meg leginkább hallgatóságát, így Ravasz Lászlót is, aki ekkor 27 éves volt. Mott ezt is kijelentette: minden lelkipásztornak szüksége van a lélektan tanulmányozására, hogy szolgálatát hatékonyabban tudja végezni.

A beszéd befejező részében két kifejezést emelt ki: „gyakorlat” és „élet”. Több mint valószínű, hogy Ravasz László ezen a ponton is megszólítva érezhette magát. Ha elolvassuk az 1907. szeptember 15-én elmondott tanári székfoglaló beszédét, felfedezhetjük benne Mott gondolatait. Székfoglalójában is az „élet” a kulskifejezés. Ezt tükrözi a címe is: *Az élet igazsága*. Mivel egy ilyen beszéd tanári programként is felfogható, ebben Ravasz László gyakorlati teológiai munkatervének kibontását és megerősödését figyelhetjük meg.

„Tulajdonképpen a *gyakorlati* teológiának egy főadata van: személyessé tenni a keresztyéniséget, amely maholnap csak történelmi emlék vagy kegyes hagyomány lesz; *életté* változtatni azt, ami eddig kifejezés volt [...]”³⁵

³² Mott János előadása (*Külön előadás a theologusok részére*) [I.]. 271–272.

³³ Mott János előadása (*Külön előadás a theologusok részére*) [II.]. In: *Református Szemle* II. (1909/18), (288–291) 288.

³⁴ Uo. 290.

³⁵ Ravasz László: Az élet igazsága. Székfoglaló beszéd. In: Nagy Károly (szerk.): *Az Erdélyi Református Egyházkerület Teológiai Fakultásának Értesítője az 1907–1908. tanévről*. Erdélyi Református Egyházkerület, Kolozsvár 1907–1908, (8–14) 13.

Ugyancsak 1907-ben jelent meg egy kisebb tanulmánya, amelyet a Református Prédikátori Tár új sorozatához írt.³⁶ Ebben olyan gondolatokat fogalmaz meg, mint tanári székfoglalójában. Az igehirdetések színvonalának bírálata rendjén megállapítja, hogy mi a legfőbb gond a korabeli igehirdetésekkel:

„Az igehirdetésekből éppen az hiányzik, ami értelmét megadja: a személyes élet.”³⁷

A továbbiakban pedig mintha csak John R. Mott gondolatait olvasnánk kicsit más megfogalmazásban:

„Ha pedig egy pillantást vetünk az élet természetére, úgy találjuk, hogy az első-sorban fejlődő. Veszteglő élet képtelenség; vagy nő, vagy sorvad, s ha nem gyarapodik, akkor feltétlenül senyved; a senyvedő élet pedig nem élet, hanem annak pusztulása.”³⁸

Új világnézetre van szükség – írja ezután –, amely azonban nemcsak az igét hirdető lelkipásztorok sajátja, hanem az egész gyülekezeté, majd így folytatja:

„Ez a világnézet realisabb lesz a régiéknél, természetfölötti helyett természettudományos alapokon fog nyugodni, s értékelése akcentusát nem a túlvilágra, hanem e való élet örök javaira helyezendi.”³⁹

Mintha csak a social gospel gondolatvilága csillanna fel ezekben a sorokban. Ravasz László felfogása így rímél azokra a nézetekre, amelyeket Mott is képviselt. Vajon mennyire hatott rá megerősítőleg az a tény, hogy a kor ismert és nagyhatású szónoka, aki ifjak tízezreit szólította már meg az egész világon a Krisztusról szóló evangéliummal, ugyanazokat a gondolatokat fogalmazta meg, mint amelyeket ő már korábban papírra vetett? Ugyanis John R. Mott ezzel zárta előadását:

„Mit jelent keresztyénnek lenni? Azt jelenti, hogy ismerni kell a Krisztust, és mindinkább hasonlóvá lenni őhozzá, ismeret, tudás és tapasztalás útján. Időbe kerül ez? Egy élet munkáját igényli.”⁴⁰

Egy évvel később Mott az Edinburghi Világmissziói Konferencia elnöke lett. A *Református Szemle* szerkesztősége figyelemmel követte további pályafutását, és időnként a legkülönfélébb eseményekről tudósította az olvasókat. 1916-ban arról lehetett olvasni a *Református Szemle*-ben, hogy Mott is tiltakozik az amerikaiak municiógyártása ellen;⁴¹ 1947-ben megemlékeztek arról, hogy 82 éves korában

³⁶ Ravasz László: Az igehirdetés megújítása (Bevezetés a »Ref. Prédikátori Tár«-hoz. In: Péter Károly, ifj. (szerk.): *Református Prédikátori Tár*. I. kötet. Székelyudvarhely 1907, V–XVI.

³⁷ Ravasz László: *Az igehirdetés megújítása*, VI.

³⁸ Uo. VIII.

³⁹ Uo. XV.

⁴⁰ *Mott János előadása* [III.], 290.

⁴¹ Az amerikai municiógyártás ellen. [*Különfélék* rovat]. In: *Református Szemle* IX. (1916/11), 175.

Béke Nobel-díjat kapott Balch Green Emilyvel együtt,⁴² 1965-ben, születésének centenáriumán pedig néhány sorban tisztelegtek emlékének.⁴³

John R. Mott és Ravasz László találkozásának hatása

„Nem hallottam még embert, aki úgy tudott volna érdekelni, mint ő” – vall a találkozás meghatározó jellegéről Ravasz László az *Emlékezéseim* című önéletrajzi írásában. E vallomásból kiderül, hogy a találkozást fontos állomásnak tekintti hitre jutásában, megtérésében. A 19. századi egyházi légkörről úgy beszél, mint amely nem kedvezett a hit mindennapi megélésének, s bár édesanyja lelkeszi családban nőtt fel, édesapja pedig buzgó, templomba járó és úrvacsorázó gyülekezeti tag volt, hitének formálódásában nem hagytak maradandó nyomatokat. Az iskolai vallásórák, a konfirmációra való felkészülés szintén nem érintették meg mélyebben az ifjú Ravaszt, s a teológiai stúdiumok alatt is inkább intellektus irányából közelített a hithez. A reformátori tanításokban Kálvin János születésének 400. évfordulója kapcsán mélyült el először alaposabban, és ezek után találkozott John R. Mottal. Családi életében megpróbáltatások érték, s

„[...] mint ahogy ez sem volt drámai lefolyású, egy belső feszültségnek teljes összeomlással és viharos talpra állással való feloldása, hanem egy ércigának a tudatosodása s lassú kivirágzása, mint az Áron vesszőjének (4Móz 17,8): úgy az én megtérésem sem volt pillanatnyi, nem tudom naphoz vagy órához rögzíteni, de fokozatosan belső megvilágosodás, áthevülés, csúcsra érkezés, életem öntudatos beirányzása Krisztus felé, az ő keresztyébe fogódzás, a neki való teljesebb átadás, a benne való egyre mélyebb meggyökerezés. Ez táplálta és alakította teológiai gondolkodásomat, tanítói, igehirdetői és pásztori szolgálatomat.”⁴⁴

Mott előadásai megerősítették abban, hogy a keresztyénségnek gyakorlatinak kell lennie, és ennek az élet minden területén meg kell nyilvánulnia: a személyes hitéletben, a lelkipásztori szolgálatban, de a tanári katedrán is. Programszerű az a felismerése, hogy a teológián a tisztán elméleti oktatás mellett legalább annyira fontos a gyakorlati nevelés, amelyen nem a lelkeszi munka szakmai fogásainak gyakorlati elsajátítását érti, hanem azt, hogy formálni kell a hallgatók belső világát is, mégpedig a krisztusi mintára. Ez a megállapítás egy fontos kérdéshez vezet:

---

⁴² A Nobel-díjas Mott János [*Az egyetemes egyház* rovat]. In: *Református Szemle* XXXXII. (1947/1), 12.

⁴³ Mott János születésének május 25-én volt századik évfordulója. [*Hírek* rovat]. *Református Szemle* LX. (1965/3), 216.

⁴⁴ Ravasz László: *Emlékezéseim*. A Református Egyház Zsinati Irodájának Sajtóosztálya, Budapest, 1992, 112.

„Hogyan cselekedjük meg ezt, ha nem ismerjük a lelket s a keresztyén élet törvényeit?”⁴⁵

A gyakorlati teológia ifjú tanára már ekkor megérti: ahhoz, hogy egy lelkipásztor hatékonyan tudjon munkálkodni a gyülekezetben, ismernie kell nemcsak a Bibliát, hanem az általa pásztorolt emberi lelkeket is. A régi felfogás az volt, hogy a pásztorációban nem tettek különbséget hallgatóság és hallgatóság között:

„[...] mi mindenkinek egyformán prédikálunk, mindenkit egyformán tanítunk, vagy pásztorolunk.”⁴⁶

Ezért sürgetőnek látta ennek megváltoztatását. Bár a Mottról szóló rövid írásból nem derül ki, hogy ezt pontosabban hogyan képzei el, már ennek felismerése is előrelépés volt nemcsak személyes életében és tanári pályáján, hanem az egész lelkészképzésre és gyülekezeti munkára nézve is.

Szükséges kitérnünk misszióról vallott nézeteire is. Első lépésként a fogalmak tisztázását tekintette feladatának: a helyes szóhasználatot kereste. *Egyház és egyesület* című tanulmányában úgy vélekedik, hogy minden egyházi munkát, a prédikálást, a tanítást és a lelkigondozást is missziónak kell tekinteni. Három kategóriát különített el annak szem előtt tartásával, hogy a misszió kik között történik: 1. a gyülekezet; 2. a Krisztustól eltávolodott tömegek vagy pogányok; 3. hitetlenek. Azt hangsúlyozza, hogy élő gyülekezetekre van szükség, ezért az egyháztagokat a Krisztus melletti határozott döntésig kell vezetni, és segíteni kell őket a bizonyágtétevésben. Ennek hosszú távon az lesz a gyümölcse, hogy az egyház képessé válik a valódi misszióra is.⁴⁷

Püspöki jelentéseiben arra sürgette a Református Egyház Zsinatát, hogy új missziói törvényt fogalmazzon meg, amely végül 1931-ben következett be. E törvény megszületéséig a különféle missziós társaságok, egyesületek és a hivatalos egyház közötti akadályok elmozdításán és egymáshoz való közeledésük elősegítésén fáradozott folyamatosan. A Dunamelléki Református Egyházkerület 1921. évi közgyűlésén még nem volt téma a misszió, de húsz évvel később ezeken a gyűléseken már hosszú jelentések hangzottak el a missziói megvalósításokról.

1928-ban a budapesti Református Teológiai Akadémián tartott előadást, és ebben kifejtette a református külmisszióval kapcsolatos nézeteit. Ahogy sokan mások, ő is a Mt 28,18–20-ból indult ki, mert ő is úgy látta, hogy ez az ige fogalmazza meg az egyház felhatalmazását. Az egyház missziója Istentől kapott feladat. Emellett még két igehelyet tartott fontosnak: *nem tehetjük, hogy ne beszéljünk azokról, amiket láttunk és hallottunk* (ApCsel 4,20); *Isten azt akarja, hogy minden ember üdvözüljön, és eljusson az igazság ismeretére* (1Tim 2,4). E két ige alapján így foglalta össze missziói nézetét:

⁴⁵ Ravasz László: *Mott János*, 90.

⁴⁶ Uo.

⁴⁷ Ravasz László: *Egyház és egyesület*, 439–458.

„A missziót Isten akarja, Jézus parancsolja, s a hívő kényszerül rá a Szent Lélek ellenállhatatlan indításával.”⁴⁸

Isten hívása tehát mindenkinek szól, de hogy kikben fogja megvalósítani, az az ő szuverenitásában rejlik.

A már említett előadásából is az derül ki, hogy missziói felfogását dogmatikai alapra építette:

A misszió nagy előfeltétele a bűneset ténye, az emberi nemzet megromlása, a helyes Isten-ismeret elhalványodása.

Minden emberben megtalálható az istenképűség. A pogányokban is megvan minden egyetemes emberi érték. Ezen a ponton vitába száll a német teológiai felfogással: nem lehet azt állítani a pogányságról, amit például a német teológusok képviselnek, hogy tudniillik Krisztus ismeretén kívül nem lévén kijelentés, az az abszolút tévedéseknek és sátáni babonáknak volna a színhelye. Természetesen Ravasz lényegi különbséget lát a pogányság és a keresztyénség között, de elfogadja a „logos spermaticus”⁴⁹ felfogását. Eszerint a pogányságban is van isteni kijelentés, viszont eltorzulva és megromolva, és annak is vannak értékei, ott is van valami világosság, útmutatás.

„[...] a Krisztusban lett kijelentés abszolútsága az a tétel, hogy Krisztus a végső, teljes, változhatatlan igazság.”⁵⁰

Úgy tűnik, missziói meghatározása szoteriológiai, azaz a misszió célja a bűnrontásban elbukott lélek megmentése. David J. Bosch mutatott rá, hogy ez a missziói indíték a 19. századi megújulási mozgalmakat is jellemezte.⁵¹ Krisztológiai szempontból viszont Ravasz azt a következtetést vonta le, hogy az igazság egyik alapja Krisztus, mint aki tanító, nem pedig mint a világ egyetlen üdvözítője.

Missziológiai felfogásában fontos helyet foglal el a humánus egyetemessége. Az emberi nemzetség mindenféle széttagozottsága ellenére is összetartozik, így ha nem lenne keresztyén misszió, a politikusok kénytelenek lennének kitálatni valamit helyette, hogy a kölcsönös egymásnak szolgálás és a kölcsönös felelősség elve érvényesülni tudjon. Vagyis a keresztyén misszió kulturális egyesítő erő. A külmisszió ilyen értelemben külpolitika is, az emberiség egyik legnagyobb pedagógiai munkája.⁵² Ravasz László látóköre széles: missziói felfogását humanista, kulturális, pedagógiai, politikai és gazdasági tényezők egyaránt jellemzik.

⁴⁸ Ravasz László: Külmisszió. In: uő. *A Tháborhegy ormán. Beszéddek, cikkek, előadások.* Szerzői kiadás, Kolozsvár 1928, (111–121) 112.

⁴⁹ Ravasz László itt Justinus Martyr elméletére épít, aki szerint racionális alapon csak a keresztyénség fogadható el a vallások közül. A Logos megtestesült, hogy megváltsa és tanítsa az emberiséget. Justinus összhangot keresett a teológia és a filozófia között.

⁵⁰ Ravasz László: *Külmisszió*, 113.

⁵¹ Bosch, David J.: *Transforming Mission. Paradigm Shifts in Theology of Mission.* American Society of Missiology (Book 16). Orbis Books, New York 1991, 288.

⁵² Ravasz László: *Külmisszió*, 114.

Krisztus a Szentlélek hordozójának tekinti a misszionáriust. Ennek kell át-sugároznia a korábban felsorolt tényezőkön. Ha ez hiányzik, akkor gyakorlatilag nem beszélhetünk misszióról. A misszió feladata nem az, hogy ráerőszakolja az európai kultúrát az ázsiai vagy afrikai népekre, hanem hogy mindezeket krisztianizálja. A keresztyén igazságnak úgy kell áthatnia ezeket az idegen kultúrákat, hogy áthassa az egyéneket. A missziói munka igehirdetésből, a szent tanításból és mindenek felett a Biblia terjesztéséből áll. A missziót elsősorban az egyház által felszentelt lelkészeknek kell végezniük, de beszél még például orvosokról, tanárokról, vagyis magasan képzett emberekről is.⁵³

Amikor Ravasz László 1921-ben Budapestre került, szembetalálta magát azzal a missziói alaphelyzettel, amely az erdélyi egyházi életre is jellemző volt: a missziót nem a hivatalos egyház végezte, hanem külföldi missziós szervezetek. Püspökké választása után feladatának tekintette a misszió hivatalos, egyházi mederbe való terelésének elősegítését, amelyhez programot igyekezett megfogalmazni, és kidolgozta annak részleteit is. Álláspontja nem a vitakeresés, hanem az integráció volt. Szerette volna elősegíteni a misszió jobb működését, hatékonyabbá tételét, ezért ebben mindenkit partnernek tekintett. Egyik kulcs-gondolata az együttműködés volt, amely mellőzi a versengést a misszióban, és elhárít minden akadályt az eredményesség érdekében. Programjának másik fontos eleme pedig ez volt: „a missziót egyházasítani, az egyházat pedig misszióivá tenni”, és rámutatott az egyház és a misszió közötti kapcsolat fontosságára.

„Minden egyház meggyógyul az által, hogy külmissziót kezd. Minden egyház életben valósággal a Bethesda vizében való megfürdés a külmisszió.”⁵⁴

Missziói indítékában fontos helyet kap a kulturális elem, ezért Forgács Gyula álláspontját, aki a misszió végső célját az Isten országának terjesztésében látja, kiegészíti a kultúra megteremtésével. Ezen a ponton eltér a korabeli holland missziói felfogástól, amely például Forgács Gyulánál Gisbertus Voetius hatásként⁵⁵ mutatható ki, és azt vallotta, hogy a misszió fogalma mindent magában foglal, ami előmozdíthatja a reformáció ügyét. De eltér Sebestyén Jenőtől is, aki elsősorban Abraham Kuyper hatása alatt fogalmazza meg missziológiáját. Nála a misszió célja a gyülekezetplántálás. (Ez a gondolat Voetiusnál szintén felfedezhető: *plantatio ecclesiae aut ecclesiarum*.)⁵⁶ Abban azonban egyetért a holland irányzattal és annak magyar képviselőivel, hogy a misszionáriusoknak felszen-

⁵³ Ravasz László: *Külmisszió*, 114.

⁵⁴ Uo. 116.

⁵⁵ Bosch, David J.: *Transforming Mission. Paradigm Shifts in Theology of Mission*, 256–257. Utalás: Jongeneel, Jan. A. B.: Gisbertus Voetius' zendingstheologie, de eerste comprehensive protestantse zendingstheologie. In: Oort, J. van et al. (szerk.): *De onbekende Voetius. Voordrachten wetenschappelijk symposium Utrecht, 3 maart 1989*. Kok, Kampen 1989. Angol fordításban: Jongeneel, Jan. A. B.: The Missiology of Gisbertus Voetius. The First Comprehensive Protestant Theology of Missions. In: *Calvin Theological Journal* 26. (1991), 47–79. Ld. még Andel, A. van: *De Zending-leer van Gisbertus Voetius*. Kok, Kampen 1912.

⁵⁶ Sebestyén Jenő: *A külmisszió református elvei és azok alkalmazása a gyakorlati egyházi életben*, 12.

telt lelkipásztoroknak kell lenniük, akik a keresztséget és az úrvacsorát kiszolgáltathatják.

Mivel Ravasz Lászlóra az újreformátori teológia viszonylag későn gyakorolt hatást, a Karl Barhtól átvett „missio Dei” gondolatához csak közvetve jutott el. Kortársa, Virágh Sándor már tisztán beszél arról, hogy a misszió alanya maga Isten. A misszió az ő akarata, és ő viszi azt véghez.⁵⁷ Karl Barth tehát úgy határozta meg a missziót, mint amely Isten munkája. Lényege: hirdetni Isten kegyelmét azoknak, akik erre kiválasztottak. Célja pedig ez: az elhívottak tudatosítsák és ismerjék meg Istent, és így jussanak el életük valódi céljának felismeréséhez.⁵⁸

Bár Ravasz László behatóan foglalkozott a predestináció sajátosan reformátori tanával, ez mégsem játszik különösebb szerepet missziológiájában. Egyértelműen törekszik a misszió bibliai és dogmatikai alapjainak lefektetésére, de ez szándéka ellenére is hiányosságokat mutat. Meglátszik ez a misszió igen tág értelmezésében, de abban is, hogy inkább a pillanatnyi egyházi gyakorlati helyzetben véli felfedezni az alapot; és hiányosság még nála az alaposabb foglalkozás a küldetésstudattal. Az azonban értékelendő, hogy az egyházon belül is fontosnak tarja a missziót, ugyanis akadtak olyanok, akik hallani sem akartak a belmisszióról, mert ez szerintük azt feltételezte volna, hogy belső pogányság van az egyházban, s ezt ők teljesen kizártnak tartották.

Ravasz László nagyon fontosnak tartja a külmissziót, viszont a misszionáriusok kiküldésében csupán a hivatalos egyházi vezetésre hagyatkozik, s így a gyülekezeteknek nincsen beleszólásuk ebbe. Ez is egy olyan pont, ahol eltér a korabeli holland felfogástól, s amely szerint a külmisszió helyet kap a gyülekezetek életében is.⁵⁹ Emellett kimaradt szemléletéből az a végső cél is, hogy a misszió Isten dicsőségét szolgálja.

Összefoglalás

Ebben a dolgozatban csupán azt vizsgáltam, hogy Ravasz László lelki életének fejlődése miképpen hatott a missziói felfogására.

Ravasz László egyike volt azoknak a kiemelkedő személyiségeknek, akik arra törekedtek, hogy a misszió a megfelelő helyre kerüljön az első világháború utáni Magyar Református Egyház szolgálatában, és ennek jelentőségét igyekezett megerősíteni püspöki szolgálata által is. A történelmi kor nem volt kedvező arra, hogy alaposan el tudjon mélyülni a misszió alapjainak tisztázásában. Ugyanezt lehet el-

⁵⁷ Virágh Sándor: *A misszió dogmatikai alapvetése*, 7.

⁵⁸ Christopher C. J. Wright is a „missio Dei” fogalmából indul ki, és bibliKateológiai, illetve dogmatikai fejtegetéseiben a Karl Barth tételét gondolja tovább. Ez a megalapozottság Ravasznál még hiányzik. Ld. részletesen Wright, Christopher C. J.: *The Mission of God. Unlocking the Bible's Grand Narrative*. InterVarsity Press, Downers Grove, Illinois 2006.

⁵⁹ Jakos Lajos: *A holland szigorú református egyház gyülekezeti élete és missziói munkája*. Bethlen Nyomda, Budapest 1942, 200.

mondani kortársairól is. Ahhoz azonban mindenféleképpen hozzájárult, hogy a misszió jobban meghonosodjék a magyar református egyházi köztudatban.

John R. Mott kolozsvári előadása többek között arra indítja Ravasz Lászlót, hogy teológiai gondolkodásában modern, aktuális módon közelítse meg a lelkipásztori szolgálat, az igehirdetés, az evangélium terjesztése és a teológiai oktatás feladatait. Noha felfogása korántsem volt hibátlan, mégis hozzájárul ahhoz, hogy a racionalizmusban és liberalizmusban elakadt magyar protestáns világkép új lendületet kapjon, és az értékteológia pozitív átmenetet képezzen az újreformátori teológiáig. Ravasz László ennek az átmenetnek volt autentikus képviselője.

Felhasznált irodalom

- A Nobel-díjas Mott János [*Az egyetemes egyház* rovat]. In: *Református Szemle* XXXXII. (1947/1), 12.
- Előfizetési felhívás Mott János egy világhírű művére: „A keresztyén missziók döntő órája”. [*Irodalom* rovat.] In: *Református Szemle* V. (1913/39), 628.
- Ahn, Jae-Eun: *A misszió elméletének fejlődése a koreai református egyházban*. Calvin J. Teológiai Akadémia, Komárom/Komárno 2000.
- Aleph [Ravasz László]: Mott János. In: *Református Szemle* II. (1909/16), 249–252.
- Andel, A. van: *De Zendingsleer van Gisbertus Voetius*. Kok, Kampen 1912.
- Az amerikai municiógyártás ellen. [*Különlélek* rovat]. In: *Református Szemle* IX. (1916/11), 175.
- Bojtor István: *Misszió a Tiszán innen. A Tiszáninnen Református Egyházkerület missziótörténete 1950–1956 között*. Kazinczy Ferenc Társaság, Miskolc 1996.
- Boross Géza: *Biblia és gyülekezetépítés*. [K. n.], Budapest 1992.
- Bosch, David J.: *Paradigmaváltások a misszió teológiájában*. Harmat – Protestáns Missziói Tanulmányi Intézet, Budapest 2005, 260.
- Bosch, David J.: *Transforming Mission. Paradigm Shifts in Theology of Mission*. American Society of Missiology (Book 16). Orbis Books, New York 1991.
- Bütösi János: *Gyülekezetépítés ma*. A Debreceni Református Hittudományi Egyetem Missziói és Felekezettudományi Tanszéki kiadványai II. Debrecen 2004.
- Csiha Kálmán: *Gyülekezetépítés*. Református Egyház Miskolctudományi Kis Miklós Sajtóközpontja, Kolozsvár 2003.
- Czövek Tamás (szerk.): *Írd meg, amiket láttál. Hét lakótelepi gyülekezet*. Kálvin Kiadó, Budapest 2010.
- Douglass, Klaus: *Az új reformáció. 96 tétel az egyház jövőjéről*. Kálvin Kiadó, Budapest 2002.
- Fazakas Sándor (szerk.): *Vezetés és menedzsment az egyházban és a diakóniában*. Kálvin Kiadó, Budapest 2008.
- Forgács Gyula: *A belmisszió és cura pastoralis kézikönyve*. Református Egyházi Könyvtár, XIV. kötet. Magyar Református Egyház, Budapest 1925.
- Forgács Gyula: *A misszió elmélete*. Practica teológiai tanulmány. Teológiai magántanári vizsgálatra. Főiskolai Nyomda, Pápa 1917 (különlenyomat a Belmisszió és cura pastoralis kézikönyvéből).
- Forgács Gyula: Mott János és a diákok evangelizációja. In: *Protestáns Szemle* XXI. (1909), 264–265.

- Fruttus István Levente (szerk.): *Diakóniai tanulmányok*. Károli Gáspár Református Egyetem – TFK Diakóniai Intézet, Nagykőrös 2005.
- Fruttus István Levente – Jakab Sándor – Nagy István – Szathmáry Sándor: *Napjaink diakóniája. Tanulmányok az ezredforduló protestáns diakóniája köréből*. Károli Gáspár Református Egyetem – TFK Diakóniai Intézet, Nagykőrös 2004.
- Gaál Sándor (szerk.): *Egyház és misszió a szekularizált magyar társadalomban. Pápai Missziológiai Szimpózium, 2001. április 26–28.* Missziológiai füzetek I. Protestáns Missziói Tanulmányi Intézet, Budapest 2002.
- Hegedűs Lóránt, id.: *Újkantiánus és értékteológia*. Mundus Kiadó, Budapest 1996.
- Getz, Gene A.: *A gyülekezetépítés alapelvei*. Keresztyén Ismeretterjesztő Alapítvány, Budapest 1998.
- Getz, Gene A.: *Építse egyik a másikat*. Új, átdolgozott kiadás. Keresztyén Ismeretterjesztő Alapítvány, Budapest 2010.
- Gonda László: *The Service of Evangelism, the Evangelism of Service. The Impact of John R. Mott, Hendrik Kraemer, Johannes C. Hoekendijk, Willem A Visser't Hooft on the Development of the Understanding of Mission in the Reformed Church of Hungary, 1910–1968*. Mission 48. Zoetermeer, Boekencentrum 2008.
- Kevházi László: „Tegyetek tanítvánnyá minden népet.” *Egyetemes missziótörténeti vázlat*. Evangélikus Sajtóosztály, Budapest 2001.
- Kock, Manfred (szerk.): *Az egyház a 21. században. A sokszínű jövő*. Kálvin Kiadó, Budapest 2004.
- Jager, Alfred: *Diakónia mint keresztyén vállalkozás. Nonprofit egyházi intézmények menedzselése*. Debreceni Református Hittudományi Egyetem Szociáletikai Intézete, Debrecen 2010.
- Jakos Lajos: A holland szigorú református egyház gyülekezeti élete és missziói munkája. Bethlen Nyomda, Budapest 1942.
- Jongeneel, Jan. A. B.: Gisbertus Voetius' zendingstheologie, de eerste comprehensive protestantse zendingstheologie. In: Oort, J. van et al. (szerk.): *De onbekende Voetius. Voordrachten wetenschappelijk symposium Utrecht, 3 maart 1989*. Kok, Kampen 1989.
- Jongeneel, Jan. A. B.: The Missiology of Gisbertus Voetius. The First Comprehensive Protestant Theology of Missions. In: *Calvin Theological Journal* 26. (1991), 47–79.
- Imre Lajos (szerk.): A szórványmunka elvi és gyakorlati kérdései. Erdélyi Református Egyházkerület, Kolozsvár 1940, valamint Makkai Sándor: Élő gyülekezet. Tanulmányok, előadások a gyülekezeti misszió közösségi szolgálatának köréből. Református Egyetemes Konvent Sajtóosztálya, Budapest 1948.
- Kool, Anne-Marie: *Az Úr csodásan működik. A magyar protestáns külmissziói mozgalom (1756–1951)*. I–III. kötet. Harmat – Protestáns Missziói Tanulmányi Intézet. Budapest 1995/1997/ 2000.
- Kovács Ábrahám: *A Budapesti Ev. Ref. Németajkú Leányegyház eredete és története 1858–1869. The History of the German-speaking Reformed Affiliated Church of Budapest 1858–1869*. A D. Dr. Harsányi András Alapítvány kiadványai 10. Sorozatszerk. Baráth Béla Levente. D. Dr. Harsányi András Alapítvány Kuratóriuma, Debrecen 2004 (kétnyelvű kiadvány).
- Kovács Ábrahám: *The History of the Free Church of Scotland's Mission to the Jews in Budapest and its Impact on the Reformed Church of Hungary 1841–1914*. First edition. Studies in the Intercultural History of Christianity No. 140. Peter Lang AG, Frankfurt-am-Mein 2006.

- Kovács Ábrahám: *The Origin of Scottish-Hungarian Church Relations: The Settlement and the First Years of the Scottish Mission in the 1840s*. A D. Dr. Harsányi András Alapítvány Kiadványai 4. D. Dr. Harsányi András Alapítvány Kuratóriuma, Debrecen 2001.
- MacArthur, John F.: *A Mester terve szerinti gyülekezet*. Keresztyén Ismeretterjesztő Alapítvány, Budapest 1999.
- MacDonald, James: *Vertikális gyülekezet*. Keresztyén Ismeretterjesztő Alapítvány, Budapest 2018.
- Makkai Sándor: Az egyház missziói munkája. In: *Protestáns Szemle*, XLV. (1936/7–9), 319–322.
- Mott János előadása (Külön előadás a theologusok részére) [I.]. In: *Református Szemle* II. (1909/17), 270–272.
- Mott János előadása (Külön előadás a theologusok részére) [II.]. In: *Református Szemle* II. (1909/18), 288–291.
- Mott János születésének május 25-én volt századik évfordulója. [*Hírek* rovat]. *Református Szemle* LX. (1965/3), 216.
- Paas, Stefan: *Az utolsó idők munkásai*. Ford. Batizán Attila, Császár Béla, Kelemen Csongor Attila, Nagy Gábor, Tőkés Attila. Exit Kiadó, Kolozsvár 2018.
- Püski Lajos: *Érdeklődéstől az elköteleződésig. Misszió és gyülekezetépítés: koncepciónk és gyakorlatunk*. Kálvin Kiadó, Budapest 2013.
- Ravasz László: A külmisszió. In: uő: *Korbán. Beszédek, írások*. II. kötet. Franklin Társulat, Budapest 1942, 529–530.
- Ravasz László: Az élet igazsága. Székfoglaló beszéd. In: Nagy Károly (szerk.): *Az Erdélyi Református Egyházkerület Theológiai Fakultásának Értesítője az 1907–1908. tanévről*. Erdélyi Református Egyházkerület, Kolozsvár 1907–1908, 8–14.
- Ravasz László: Belmisszió. In: uő: *Korbán. Beszédek, írások*. II. kötet. Franklin Társulat, Budapest 1942, 524–526.
- Ravasz László: Egyház és egyesület. In: uő: *Legyen Világosság. Beszédek, írások*. I. kötet. Franklin Társulat, Budapest 1938, 439–458.
- Ravasz László: *Emlékezéseim*. A Református Egyház Zsinati Irodájának Sajtóosztálya, Budapest, 1992, 112.
- Ravasz László: Az igehirdetés megújítása (Bevezetés a »Ref. Prédikátori Tár«-hoz. In: Péter Károly, ifj. (szerk.): *Református Prédikátori Tár*. I. kötet. Székelyudvarhely 1907, V–XVI.
- Ravasz László: Ismét a belmisszió. In: uő: *Korbán. Beszédek, írások*. II. kötet. Franklin Társulat, Budapest 1942, 532–534.
- Ravasz László: Külmisszió. In: uő: *A Tháborhegy ormán. Beszédek, cikkek, előadások*. Szerzői kiadás, Kolozsvár 1928, 111–121.
- Ravasz László: Mott János. In: uő: *Az emberélet útjának felén. Beszédek, cikkek, előadások*. „Az Út” kiadása, Kolozsvár 1924, 87–91.
- Ravasz László: Mott János. In: uő: *Az emberélet útjának felén. Beszédek, cikkek, előadások*. „Az Út” kiadása, Kolozsvár 1924, (87–91) 90.
- Sebestyén Jenő: A külmisszió református elvei és azok alkalmazása a gyakorlati egyházi életben. In: Draskóczy, László – Virágh, Sándor (szerk.): *Külmissziói évkönyv. Református külmissziói szemle*. Református Külmissziói Szövetség, Budapest 1932, 9–15.
- Schnaze, Robert: *A gyümölcstermő gyülekezet*. Magyarországi Metodista Egyház – Keresztyén Ismeretterjesztő Alapítvány – Harmat, Budapest 2012.

- Stott, John R. W.: *Az élő gyülekezet*. Keresztyén Ismeretterjesztő Alapítvány, Budapest 2009.
- Studens: Mott János és a magyar diákok. In: *Élet és Munka* I. (1909/2), 10.
- Studens: Mott R. János. In: *Elet és Munka* I. (1909/1), 1–2.
- Szabó Aladár: Budapesttől Londonig. Emlékezés a KIE 13. Világkongresszusára. Budapest 1895.
- Theológiai fakultásunk. Mott János diák-előadásai [*Különféle*k rovat]. In: *Református Szemle* II. (1909/16), 259–260.
- Velde, Mes te: *Gyülekezetépítés*. Iránytű Alapítvány, Gödöllő 2000. Mentlerné Ferenczi Tímea (szerk.): *A gyülekezet dinamikája*. Ford. Ferenczi Andrea. Keresztyén Ismeretterjesztő Alapítvány, Budapest 2001.
- Viola, Frank: *A gyülekezet újragondolása*. Imádság Háza Alapítvány, Budapest 2012.
- Virágh Sándor: A misszió dogmatikai alapvetése. In: *Jubileumi évkönyv*. Református Külmissziói Szövetség, Budapest 1934, 33–34.
- Virágh Sándor: A misszió fogalmi meghatározása. In: uő. (szerk.): *Abesszínia és egyéb missziói tanulmányok*. Református Külmissziói Szemle 4. Református Külmissziói Szövetség, Budapest 1936, 30–36.
- Warren, Rick: *Céltudatos gyülekezet*. Új Remény Alapítvány, Budapest 2006.
- Wright, Christopher C. J.: *The Mission of God. Unlocking the Bible's Grand Narrative*. InterVarsity Press, Downers Grove, Illinois 2006.

* * *

In this paper I examined one of the effects of László Ravasz's theological thinking, namely the development of his spiritual life and its impact on his position as a scholar of theology. Due to the limitations of the scope of this paper, I present the lesser known views of Ravasz's work on mission. Among others, John R. Mott's lecture in Cluj-Napoca provides clues that the young Ravasz approached the tasks of pastoral ministry, preaching, dissemination of the gospel, theological education in a modern and relevant manner. This approach was not perfect, but it helped to bring about a new impetus for the Hungarian Protestant worldview that was stuck in rationalism and liberalism and for Protestant theology in general to start off towards the dialectical theology. Ravasz was an authentic representative of this transition.

Keywords: Christian mission, spiritual life, John R. Mott, Young Men's Christian Association, Student Volunteer Movement, World Student Christian Federation, Free Church of Scotland, theological education, László Ravasz.